CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK TOPLU İMAR DENEYİMİ : ANKARA

Gönül TANKUT*

ÖNSÖZ

1923 yılında Ankara'nın nüfusu 25000 kadardır.** Kentin ağırlık taşıyan tek iskan alanı tarihi Kale ve civarıdır. Bunun dışında bugünkü Cebeci ve Yenişehir semtlerinde tektük yapılaşma, Çankaya, Kavaklıdere ve Dikmen sırtlarında ise dağınık ve gevşek düzende bağevleri bulunmaktadır.

Cumhuriyet bürokrasisinin kafasında «planlı başkent» fikrinin biçimlenmesinin, Cumhuriyetin ilanı ve Ankara'nın başkent olarak seçimi ile eşzamanlı olmaması gerekir. Cumhuriyetin ilanını izleyen ilk beş yılda Ankara'da tam bir imar kargaşası egemendir. Aceleci, düzensiz ve niteliksiz yapılaşma, henüz mimari anlamda doğmamış bir kenti hızla yozlaştırmak yolundadır.

Ancak 20. yüzyıl başında «planlı kent» olgusu tüm dünyada yeni sayılabilir. Kent bütününün bir plan disiplini altında gelişmesi fikri 19. yüzyılın ikinci yarısında Endüstri Çağı'nın bir zorunluluğu olarak benimsemiştir. Endüstrileşmenin yarattığı yeni kentsel nüfus ölçekleri, kent yaşamının yeni hizmet gereksinimleri ve kent toplumunda oluşan yeni ilişkiler, yeni kentsel düzenlemeleri itmiş ve «bütüncül planlı gelişme» gereksinimi doğmuştur. Halbuki eşzaman Osmanlı kentine bakıldığında, endüstri öncesi organik kent dokusunun korunduğu, toplumsal ilişkilerin değişmediği, kent hizmetlerinde alışılagelmiş yetersizliğin sürdüğü görülmektedir. Nüfus artış oranlarında İstanbul ve bazı kıyı kentleri dışında sıçramalar algılanmamaktadır.

Türkiye Cumhuriyetine miras kalan «kentsel çevre» genelde az gelişkin, durağan ve iç dinamiklerden yoksun bir nitelik taşır. Ankara özel örneğinde ise kent, 20. yüzyılın başında Anadolu'yu gezen Tamim Gazetesi yazarının değerlendirmesine göre, Anadolu'nun en geri kalmış kentidir. Gene aynı gözlemciye göre, Meşrutiyetin buraya erişmediği ve erişemeyeceği de bir gerçektir. Bu izlenimlerin hemen arkasından gelen zaman diliminde «Birinci

* Prof. Dr. Gönül Tankut, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde öğretim üyesidir.

** Nurettin Can Gülekli, **Ankara Rehberi** isimli kitabının 6'ıncı sayfasında 1923 yılı nüfusunu yıllık buğday tüketiminden (160000 ton) çıkışla 28000 olarak kestirmektedir. Bir diğer kestirim de **Hakimiyeti Milliye**'nin 23 Haziran 1929 günlü sayısında «Cumhuriyetin Bir Kaç Eseri» başlıklı makalede 20 - 25000 olarak yapılmaktadır.

Dünya Savaşı» yıllarının bakımsızlığı ve yoksulluğu, çevredeki bataklıkların ürettiği sıtma salgınları kentin üstüne çökecek ve eşzaman büyük yangın, tek varlıklı azınlık mahallesini de yakınca, Ankara tam bir çökelti alanına dönüşecektir.

1920 yılında Milli Mücadelenin kentsel dekoru, bu denli yangından yeni çıkmış, bu denli sıtmalı, bu denli taş ve yıkıntı yığınıdır. Bu dekor içinde Cumhuriyet doğabilmiştir. Ancak yaşayabilmesi için gerekli koşullardan biri de çağdaş gereksinimlere uygun bir başkenttir. Böyle bir kentin «laissez faire» biçimi bir gelişme modeli ile elde edilemeyeceği anlaşılınca da «planlı imar» kavramı benimsenecektir.

1. Planlı Başkent Özlemi

Ankara'da daha Milli Mücadele yıllarında hissedilen ve Cumhuriyet döneminde baskınlığını artıran konut sıkıntısı, sihirli bir anahtar gibi algılanan, «planlı kent» özleminin temel nedenidir.

Kuruluş yıllarında Ankara'nın konut sorununu dört düzeyde irdelemek olanaklıdır :

a. Hızla artan mutlak konut eksikliği,

b. Konforsuzluk ve yapısal yetersizlik nedeniyle kullanılmaz olan eski konut stoğu ve göreli konut eksikliği.

c. Yeni konut sunusunun yapısal ve görsel standart düşüklüğü.

d. Acele üretilen yeni konutların dağınık ve rastgele yer seçiminin sonucu mesken alanlarındaki makro-form çarpıklığı.

Bu sorunlardan birincisinin nedeni nüfus artışının gün geçtikçe hızlanması ve kentin ağırlık merkezinin mevcut eski yapı alanlarının dışına ve yerleşik olmayan kuzey yönüne kaymış olmasıdır. Bu durumda eski tarihi mahalleler kullanılabilirliğini yitirmiş, halbuki yeni yapılaşmada kentteki yapı maliyetlerinin yüksekliği, kredilerin pahalılığı nedeniyle kısıtlı kalmıştır.[1] Sorunlardan ikincisinin gerekçesi, Yenişehir'deki yüksek kiralık boş evlere rağmen, Kale'deki içinde oturulması güç sağlıksız evlere kiracı nüfusunun da yüklenerek onların tümden kullanılmaz kılınması. Üçüncü sorun şunlardan kaynaklanmaktadır: Malzeme fiyatlarının inşaat mevsiminde yükselmesi, usta ve kalfanın Ankara'da kıt olması ve bunların İstanbul'dan getirilmesi zorunluluğu. Bunun yanısıra, arsa alacak, konut yapacak parasal kaynakların, daha çok memur olan ev sahipleri adayları için kısıtlılığı gibi nedenler de sözkonusudur.[2] Bu engeller sonucu yapısal standart düşüklükleri kaçınılmaz olmuştur. Sonrada, acelecilik, sabırsızlık, zoraki yenilik meraklılığı ve aşırı kopyacılık nedeniyle görsel nitelikleri düşük pek çok örnek üretilmiştir.

1 Cemal Kutay, **Mesken Meselesi**, 1969, s. 42.
2 **A.k.**, s. 38 - 39.

Dördüncü sorunun gerekçesi ise, arazi fiyatlarının birden artması karşısında kentin dış kenarlarındaki ileriye yönelik spekülatif yatırımlardır[3]

Yukarıdaki nedenlerin bileşkesi olarak 1923-28 yılları arasında oluşan kentsel çevre, Yakup Kadri'nin kalemi ve bir yabancı konuğun gözü ile, «Ankara sadece bir beyabanda bir parlementodur»[4] dedirtecek kadar çok yönlü standart düşüklüğü içindedir.

1.1. İdeolojik Arayışlar

Mustafa Kemal 4'üncü CHP Kurultayının açılış konuşmasında Türk genel devrimlerinin kısa bir değimini şöyle yapmaktadır: Uçurum kenarında yıkık bir ülke, türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar, yıllarca süren bir savaş... Ondan sonra içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler.[5]

Denilebilirki Ankara'nın imarı yeni vatan, toplum ve devlet üçlüsünün gerçekleştirilebilmesi için yapılmış devrimlerden biridir. Bu görüş yabancı yazarların kalemleri ile de aşağıda dile getirilecektir.

Nelia Pavlova görüşünü, «Ankara Türk patriotizminin merkezidir» diye özetlemektedir.[6]

Avusturyalı yazar Norbert Von Bischoff ise şöyle açıklamaktadır: Türk inkilabının ideali yeni Türk dünyasının inşaasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Ankara'nın imarı devlet ölçeğinde cüretli bir girişim olup, bir devrimdir. Aynı yazar şöyle devam etmektedir: Orta Çağ duvarları yıkılıp, kendi ustaları, kendi kaynakları ve kendilerine özgü planları ile, kendi amaçlarına yönelik, yeni zamanın yapısı kurulurken, bir bakıma, yüz yılların bakımsızlığının kefareti ödenmektedir.[7]

Fransız yazar Bénoist Méchin'e göre ise, Ankara sadece bir şehir değil bir iman eseridir. Ancak bu sonuca varabilmek için Osmanlı devletinin bütün Anadoluya 600 yılda sarfettiği emek ve paranın daha fazlasını harcamak gerekmiştir.[8]

Gerçekten 1923-38 yılları arasında kamu harcamaları içinde en büyük pay demiryolu yapım ve millileştirilmesi ile Ankara kentinin imarına düşer.[9] Kuruluş yıllarının tüm zorlukları içinde Ankara'nın alt yapısının, bayındırlık işlerinin, imarının ve endüstrisinin özkaynaklarla gerçekleştirilmiş olması övgü hak eden bir yeni hayat anlayışının simgesidir.[10] Mademki Türk Kemalizmi, Türkiyeyi baştan aşağıya değiştiren sosyal bir devrimdi, madem-

3 **A.k., s .40.**
4 Yakub Kadri, «Ankara Şehri» (gündelik makale), **Hakimiyeti Milliye,** Ankara, 1 Haziran 1929.
5 Mustafa Kemal, Açılış Konuşması, **CHP 4 ncü Büyük Kurultayı,** Ankara Ulus Basımevi, 1935, s. 15.
6 Nelia Pavlova, **Au Pays du Fhazi,** Paris, 1930, s. 24.
7 Norbert von Bishoff, **Ankara: Türkiye'deki Yeni Oluşun Bir İzahı,** Çeviren, Bürhan Belge, Ankara, Ulus Basımevi, 1936, s. 233; s. 227.
8 Béncist Méchin, **Mustafa Kemal,** (Çevirenler: Zahir Güvenli, Rasim Özgen) İstanbul, Nurgök Matbaası, 1955. s. 185.

ki bu toplum artık Avrupalı gibi giyiniyor, yiyor, içiyor ve düşünüyordu, onların yaşam koşullarına, onların medeni yasasına göre yaşıyordu; bu yaşam, artık, sefil ve perişan bir Asyalı dekor içinde sürdürülemezdi. Anadolunun bu viran ve çorak noktasında, devrimci kuşakların onuruna uygun bir modern kent, başından beri önemli bir devlet meselesi olarak gündemde bulunmalıydı.[12]

1.2. Başkent İmajı

Cumhuriyet'in ilk günlerinde Mustafa Kemal'in yakın çevresi ve genç devletin ilk aydın kuşağını iki gurup oluşturmaktadır. İttihat ve Terakki'nin askeri bürokrasisinden ayrılarak milli mücadeleye katılmış olanlar ile aynı dönemin politikacılarından, İstanbul işgal edilince Ankara'ya gelmiş olanlar.[13]

Bu iki gurup savaş yıllarından beri Ankara'da yaşamaktadır ve çeşitli sorunları olan bu az gelişkin kentin, batılı bir kent düzeyine erişeceği günü düşlemektedirler. Bu özlemin özgül olarak hangi ideal modele göre biçimlendiği sorusunun bilinen bir yanıtı yoktur. Ancak, bu ilk aydın kuşağın batı kentlerinin bazılarını (Viyana, Budapeşte, Bükreş, Paris, Cenevre.. vb.) tanıdığı da varsayılabilir. Bunun dışında, Osmanlı devleti sınırları içinde bir tek kentin, Selaniğin de, esinlenme kaynağı olabileceği akıla gelmektedir.

Çünkü 1880'lerden sonra Selaniğin yapısı iç ve dış dinamikler aracı ile inanılmaz boyutta değişmiştir. Kapitalist Avrupa ile ilişkinin sağladığı ticarette canlılık, kültürel yapıda gelişme önemli ölçeklere erişmiştir. Gelişen yeni mahallelerdeki modern binaların mimarisi, parke döşeli geniş ve düz caddeler, ulaşım sağlayan tramvay, hep modern bir kentin görüntüleridir.[14]

Denilebilir ki, genç Cumhuriyet'in aydınlarının Başkent imajı batılı büyük kentteki teknolojik gelişmenin beslediği çevre standartları, kent hizmetleri yanısıra görkemli şehir mimarisinin soyut düşü ile, Selaniğin sergilediği modern kent örneğinin somut anısının karışımıdır.

1.3. Gerçeğin Verileri

1921'de Ankara'ya gelmiş olan bir yabancı konuk şu gözlemde bulunmuştur: Eski Ankara yeşil bir vaadi üzerinde yükseliyor. Dar sokakları sınırlayan küçük evler Türk stilinde. Kentin tek büyük caddesi üzerindeki dükkânlarda Anadolu zenaatinin ürünleri satılıyor. Meclisin karşısında dü-

9 Gülten Kazgan, «Türk Ekonomisinde 1927 - 35 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütleşmeler», **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları**; İstanbul, Murat Matbaacılık Kale. Şti. 1977, s. 251, dip notu 35.

10 Falih Rıfkı, «Ankara'nın Bayramı», Ankara (Haftalık Fransızca Gazete), Ankara, 21.11.1935.

11 International Conciliations, **Documents for the year 1931**, New York 1931, p. 293.

12 Yakup Kadri, «Ankara Şehri», (Gündelik Makale) **Hakimiyeti Milliye**, Ankara, 1 Haziran 1929.

13 Metin Heper, **Bürokratik Yönetim Geleneği**, Ankara, Ongun Kardeşler Matbaası 1974, s. 96.

14 Tevfik Çavdar, «Der saadette Sabah Ezanları ve Çağdaş Romanda Tasarım», **Yazım Dergisi**, Yıl 1, Sayı 7, 1981, Ankara, Doruk Matbaacılık Sanayi, s. 14 - 16.

zenli bir bahçe, etrafında han ve aşhaneler yer almaktadır. Şehir dışındaki hastahanede Ankara'lı hanımlar çalışıyor. Hükümetin gelişi kentin nüfusunu artırmıştır. Halbuki savaş yıllarında yeni konut yapılmamış, varolan birimlerin pek çoğu da büyük yangında yitirilmiştir. Böylece, Ankara'da 1921 yılında baskın bir konut bunalımı egemendir.[16]

Yabancı konuğun gözlemlerinden anlaşılacağı gibi Cumhuriyet öncesi kentte alt ve üst yapı yetersizdir. Bu genel değerlendirmeden sonra 1923 temel kentsel verileri şöyle belirlenebilir.

Sorunlar

a) Fiziksel veriler
- — Kanlı göl bataklığı (yaygın sıtma)
- — Hisarın batı eteğindeki «Harik» meydanı.
- — Eski kentin batısındaki, bakımsız, sağlıksız mezarlık.
- — Genelde harab kentsel çevre, 150-200 yıllık geç dönem Osmanlı evleri.

b) Sosyo - Ekonomik veriler
- — Ölgün ekonomi,
- — Az nüfus,

Potansiyeller

a) Fiziksel veriler
- — Demir yolu (1892'de gelmiştir.)[17]
- — Su (1890'da getirilmiştir.)[18]
- — Civardaki bağlar ve içindeki evler.

b) Sosyal veriler
- — Lonca, Ahi ve Hacı Bayram Veli tarikatının oluşturduğu halk güçleri.[19]

2. Planlı Başkentin Gerçekleşmesi

Ankara'nın Cumhuriyet dönemi imar tarihi iki tane başarısız plan denemesi ile başlar. Bunlar sırası ile 1925 «Heussler Planı»[20] ve 1927 «Lörch Planı»dır.[21] Bu arada genelde, 1923-27 arasında, plansız gelişme sözkonusudur. Bu ilk beş yıl, şehremaneti denetiminin çaresiz kaldığı bir fizik çevre deneyimi olup, Fatih Rıfkı'nın Hakimiyeti Milliye'deki kalemi ile, her türlü gurur ve demogojiyi iflas ettirecek niteliktedir.[22] Ayrıca aynı yıllarda Ankara'nın ilk gecekondu mahallesi olan Atıf Bey mahallesi oluşur.[23] Yukarda gönderme yapılan plan girişimlerinden birincisi, yani Heussler Planı, sadece ka-

16 Kadria Hussein, s. 87.
17 Nurettin Can Gülekli, **Ankara Rehberi**, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1949, s. 5; Ernest Mamboury, **Ankara, Guide touristique**, Ankara, 1934, s. 103.
18 **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 1, Ankara, 1940, s. 448.
19 Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt 1, İstanbul 1964, s. 196-98.
20 **1941 TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 14-15, Ankara, TBMM Matbaası, 1976, s. 333.
21 Ali Şen, **Die Entwicklung der Wohngebréte der Stadt Ankara seit 1923** (Zu augural dissertation), Saarbrücken, 1975, s. 31.
22 Falih Rıfkı, «Plandan Sonra», **Hakimiyeti Milliye**, Ankara, 3 Haziran 1929.
23 «Cumhuriyetin Birkaç Eseri, Ankara İmar İşleri», **Hakimiyet Milliye**, Ankara 23 Haziran 1929.

le ve yakın çevrenin durum saptaması düzeyinde kalacak, İkincisi, yani Lörch ikiz planı ise, kale için yetersiz, kale dışı için bugünkü Yenişehir semtine ait bir mevzi plan üretecektir. Her iki girişim de kentin hızlı ve kapsamlı gelişme eğilim ve gereksinimini yönlendiremeyecek, kaçak ve rastgele yapılaşmanın düşük standartları yerli ve yabancı gözlemcilerin dikkatini çekecek ve yerli basının da acımasız eleştirisine hedef olacaktır.[24] Bunun kaçınılmaz sonucu ciddi bir plan arayışıdır.

2.1. Plan Seçimi ve Jüri Olgusu

Ankara'nın hızlı ve geniş kapsamlı kentsel gelişme sorunlarının kısmi planlarla çözülemeyeceğinin anlaşılması ile, «Bütüncül Plan ve Uluslararası Yarışma» kararları özdeşleşerek 1927 yılında harekete geçilip kısıtlı bir yarışma düzenlenerek üç şehir plancısı davet edilmiştir. Bu üç yarışmacı, Fransız mimar L. Jausseley, Alman mimarlar, Prof. J. Brix ile Prof H. Jansen'dir.[25]

1927 yılında Ankara'ya gelen üç yarışmacı, üç hafta süre ile yerinde inceleme yapıp, öneri planlarını 1928 yılı sonunda şehremanetine göndermişlerdir.

Planların değerlendirilmesi için önce üç kişilik bir kurul oluşmuşsa da, bu küçük kurulun daha sonra 26 kişilik bir büyük jüriye dönüştüğü anlaşılmaktadır.[26] *

Milletvekili, mühendis, belediyeci, gazeteci, doktor ve kamu kuruluşu sözcülerinden oluşan 26 kişilik listede üyelerin % 50'si milletvekilidir. Milletvekili gurubunun hemen hepsi aynı yaşlarda, hepsi üniversite mezunu ve çoğunlukla Almanca ve Fransızca bilmektedirler. Ayrıca, iki tanesi Rumeli, diğerleri Anadolu doğumludur.[27]

Davet edilen üç projenin değerlendirilme işlemi 26 kişilik büyük jürinin kendi içinden seçtiği 6 kişilik bir alt kurulca yürütülmüş ve sonuç büyük jüri tarafından onaylanmıştır.

Söz konusu alt komisyonun kompozisyonu şöyledir :

- Mühendis Mithat (Aydın milletvekili)
- Mühendis Asaf (Bilecik milletvekili)
- Gazeteci Falih Rıfkı (Bolu milletvekili)
- Eski İzmir Belediye Başkanı Aziz (Erzurum milletvekili)
- Mühendis Ziya (Özel sektör)
- Mühendis - mimar Cemal (Belediye)[28]

---

* Jüri listesi için bakınız, G. Tankut, «Jansen Planı - Cumhuriyet Bürokrasisi'nin Kent Planlamasına Yaklaşımı», **Tarih İçinde Ankara**, Ankara, ODTÜ, 1982.

24 Falih Rıfkı, «Gündelik Makale», **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mayıs 1929.

25 Fehmi Yavuz, **Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz**, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1952, s. 25.

26 Le Jury, **Le Journal D'Orient**, İstanbul, 16 Mayıs 1929.

27 Bu bilgiler için, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler** isimli yapıt, TBMM, 1. ve 2 nci dönem milletvekilleri albümü ve eski il yıllıklarından yararlanılmıştır.

28 «Jüri heyeti dün Şehremanetinde toplandı», **Hakimiyeti Milliye**, Ankara, 16 Mayıs 1929.

Teknik komisyonda ağırlık, kurulun 2/3'ünü oluşturan mühendislerdir. Bu oluşum planların okunabilmesi ve anlaşılması açısından güven vericidir. Diğer iki üyeden birincisinin eski belediyeci, diğerinin kent sorunlarını sürekli olarak kamu oyunda tartışan bir hükümet sözcüsü yazar olması da bu güveni artırmaktadır. Ayrıca teknik kurulun tüm üyelerinin yabancı dil bilmesi hem projelerin yazılı açıklamalarının hemde müelliflerin batı şehirciliğinden kökenlenmiş planlama ilkelerinin doğru yorumlanabilmesi açısından olumludur.

Teknik kurulun büyük jürice onaylanmış kararına göre, H. Brix elenmiştir. Projesi hali hazır durumu aynen koruduğu, yeni gelişme alanları açmadığı, üst yapıdan çok alt yapıyı vurguladığı gerekçeleri ile ödüllendirilmeye değer görülmemiştir.[29] Jüri diğer iki projeyi modern şehircilik ilkelerine uygunluk nedeniyle ödüllendirmiş ve bu arada Jausseley'e ütopik ve Ankara'nın gerçek verilerine uymayan projesi için ikinci ödülü, Jansen'e ise gerçekçi ve uygulanabilir imar planı önerisi için birinci ödülü uygun görüştür.[30] *

SONUÇ

Denilebilir ki, 1929 yılında kurulmuş olan 26 kişilik Ankara İmar Planı Yarışma Jürisi kendisine modern bir kent yaratacak planı ve müellifini seçmiştir.

Jansen Planı sadece o yarışmanın kapsamı içinde değil de daha geniş bir çerçeve içinde değerlendirildiğinde de en iyi plan niteliğini koruyacaktır.

Jüri'nin planı incelemesi, kullandığı kriterler ve değerlendirme çalışmaları günümüze kıyasla bile çok ciddi ve üst düzeyde görülmektedir. Hele jüri üyelerinin temel verileri, o günkü koşullar içinde çok özenli bir jüri kompozisyonu yansıtmaktadır. Sonuç olarak, Ankara'nın gelişme sorunlarına en uygun çözüm getiren plan seçilmiştir. Ayrıca kentsel toprak spekülasyonu konusunda da duyarlı olan plan ve plancının endişeleri paylaşılarak uygulama aşamasında da başarı vaad edilmektedir. Gerçekte ise Jansen Planı 10 yıl içinde eskimiş ve uygulanamaz duruma düşmüştür. Bunun çeşitli nedenleri olabilir, ama temel nedeni, teknik ya da parasal olmaktan çok Cumhuriyet Bürokrasisinin kent planlamasına yaklaşımının değişmesinde aranmalıdır. Bu değişim ise, her şeyden önce, Ankara imarının simgesel devrim niteliğine olan inancın yitirilmesi sonucudur. Başka bir deyimle, Ankara kentini kuranların zaman içinde devrimci coşkuları, çıkarcı tutkuya dönüşmüştür.

Cumhuriyet döneminin ilk toplu imar deneyimi, bütüncül ölçeği, köktenci profili, başarılı planı ile evrensel düzeyde önemli bir deneyim, başarısız uygulaması ile de öğretici nitelikte anlamlı bir örnektir.

---

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız : G. Tankut, «Jansen Planı - Cumhuriyet Bürokrasisinin Kent Planlamasına Yaklaşımı» **Tarih İçinde Ankara,** ODTÜ, 1982.

29 «Ankara'nın Planları», **Hakimiyeti Milliye,** Ankara, 19 Mayıs, 1929.

30 «Ankara'nın Planı : Jüri Jansen'i kabul etti», **Hakimiyeti Milliye,** Ankara, 27 Mayıs 1929.